

Ujabb őskori telep Ószentiván határában.

(Ide tartozik a X. tábla.)

1932. június havában, a szegedi M. Á. V. osztálymérnöksége, a Szőreg-vedresházi vonal 47—48. szelvényében, amely Ó- és Újszentiván állomástól délkeletre esik, földmunkálatokat végeztetett. A földmunkálat során — mint jelentették — sírokat találtak, amelyeknek edénymelléklete volt.

Az osztálymérnökség értesítése után kimenvén, a következőket figyelhettük meg:

A szelvények területére eső ellipsziszalakú dombhátat, még a vasút építése alkalmával keresztülvágták és a pályatestet mintegy 2 m magas földfalak között fektették le. A földmunkálatok során ezeket a földfalakat hordatták le. Ez alkalommal kerültek elő az alábbi leletek.

A június 21. és 22.-én megejtett próbaásatásaink alkalmával a kiemelkedésen ott húzattunk kutatóárkot, ahol a munkát nem zavartuk. (1. kép.)

Már 80 cm mélységben gödör körvonalai mutatkoztak (1. kép 1.). A gödör mélysége 2 m, fenekétől számított 45 cm magasságban lévő legnagyobb szélessége 185 cm. Szabálytalan ellipsziszalakú, 230, illetőleg 185 cm hosszú tengelyekkel. A gödröt csak kb. kétharmad részében bonthatuk ki, a többi része még bevetett föld alá nyúlt.

Mivel már az első ásónyomból két különböző korszak cserépei kerültek elő, különös gondot fordítottunk a gödör rétegződésének megfigyelésére s az egyes rétegekből előkerült anyag külön tartására.

A gödörben — csupán a föld színében mutatkozó eltérés alapján — négy réteget különböztettünk meg. Egyébként a rétegek nem voltak egymástól határozottan elválaszthatók, mert mindegyikben változatos, de azonos cserépanyag volt. Az első, fekete humuszréteg 85, a második, amely az előzőnél valamivel barnább színű, 40 cm vastag. Ártéri lerakásnak látszik, de cserép ebből is került elő. A harmadikban fekete és sárga földcsíkok telepedtek egymásra. A földcsíkok határai élesen elkülönültek. E rétegben nagyobb sártapasz rögök és elmorzsolódott, égett-őrmelekek mutatkoztak. Vastagsága 30 cm. A negyedik, nagyjából olyan, mint az előbbi, de gyakoribbak benne a sárga földcsíkok, a sárta-

pasz töredékek azonban hiányoznak. Ez alatt már háborítatlan sárga-
agyag volt.

Mivel még az alsó rétegekben is középkori és őskori cserepek ve-
gyesen kerültek elő, a gödör korát, de legalább is utolsó használati idejét,
a középkori cserepek határozzák meg.

A második próbaárok a pályatest ugyanazon oldalán, az első árok-
tól 30 m távolságra húzódott. Ezen a helyen, a vasúti munkások emberi
alsó-karcsont töredékeit találták; ugyanennek a helynek irányában a le-
nyesett partoldalban pedig sírűregnek látszó gödör körvonalai mutatkoz-
tak. (1. kép. 2.)

Körülbelül 60 cm mélységben az üreg egy részének körvonalai ha-
tározottan előtűntek. Kibontása után a bolygatatlan sárga agyagot 170 cm
mélységben értük el. Csupán a felső ásonyomokból került elő néhány cse-

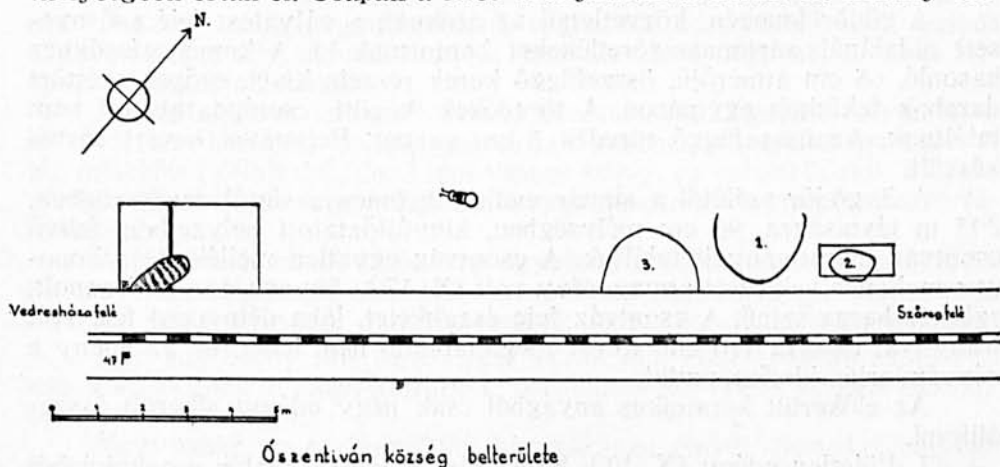

Abb. 1. kép.

rép. A gödörben levő föld rétegződése ugyanolyan volt, mint az előbbi-
nél, de az égett törmelékes réteg hiányzott.

A földmunkálatokat az osztálymérnökség ősszel folytatta. További
megfigyeléseinket október 17—20., 24., 26. és 28.-án végezhattük.

Első árunkat a 47. szelvényt jelző karóval egy vonalban, a sínpárra
merőlegesen ásattuk. 1 m mélységben kb. 10 cm vastagságú égetett, vö-
rősréteget találtunk, amely látszólag a sínek irányába húzódott. A közvet-
lenül az előző mellett húzott újabb árokban, a réteg folytatása csak kis
területen volt meg. A réteg egészen apró morzsákra volt töredezve s így
rendeltetését megállapítani nem lehetett. Nem lehetetlen, hogy még a pá-
lyatest építése alkalmával szétrombolt lakóház maradványait találtuk
meg. A réteg szélessége 70—105 cm között váltakozott; kibontható hosz-
zúsága 110 cm. Az itt feltárt maradványok valószínűleg a lakóház szét-
dúlása alkalmával kerülhettek ide, az eredeti helytől aránylag messzire.

A szétdúlás lehet a magyarázata annak is, hogy annyira széttöredeztek. A rögök között cserépdarabokat nem találtunk.

Az ároknak a sínek felé eső lenyesett falán, átlag 5 cm vastagságban, hamuréteg mutatkozott, amelyben csupán egy csontárat találtunk.

További megfigyeléseinket az 1. gödör szélétől 150 cm távolságra folytattuk, ahol 80 cm mélységből a vasúti munkások — jelenlétünkben — több díszített neolithikus edénydarabot szedtek ki. Ezen a helyen tovább ásatva 80 cm mélységben nagyobb méretű gödör szája mutatkozott (3. gödör). Ebből került elő az itt közölt leletanyag legnagyobb része. A gödör rétegződése és alakja ugyanolyan volt, mint az előbb leírtaké. Szája 230×145 , mélysége 235 cm. Feneke homorú. Az első és harmadik gödör szélei 70 cm távolságra voltak egymástól. A gödörnek csak kb. a felét bonthattuk ki a pályatest miatt.

A gödör fenekén, közvetlenül az ároknak a pályatest felé eső nyesett oldalánál, sártapasz töredékeket bontottunk ki. A kemencefenékhez hasonló, 65 cm átmérőjű, összefüggő kerek részein kívül, erősen széttört darabok feküdtek egymáson. A töredékek között cserépdarabokat nem találtunk. Az összefüggő töredék 5 cm vastag. Pelyvával kevert sárból készült.

A 3. gödör szélétől a sínpár mellett 3, innen a sítől derékszögben, 2·15 m távolságra, 90 cm mélységben, kinyújtóztatott helyzetben fekvő csontváz maradványait találtuk. A csontváz egyetlen melléklete a koponya mellett elhelyezett agyagedény volt (X. 17.). Anyaga durván iszapolt, szürkés-barna színű. A csontváz feje északkelet, lába délnyugat felé volt irányítva. Hossza 170 cm. Korát megállapítani nem lehet, de az edény a népvándorlás idejére mutat.

Az előkerült keramikus anyagból csak négy edényt sikerült összeállítani.

1. Fületlen edény (X. 10.). Színe sárgás-vörös. Kettős csonkakúpból tevődik össze. Kívül-belül fényezett. A legnagyobb kiöblösödésén, az élben található alsó- és felső rész érintkezésén, átfúratlan bütykök vannak. Finoman iszapolt agyagból készült és jó égetésű. Magassága 11·5, szája 13, legnagyobb kiöblösödése 16, feneke 6·5 cm. Amint a töredékekből megállapítható, ez az egyik leggyakoribb alak.

2. Csésze (X. 22.). Fordított csonkakúpalakú. Égetése és iszapolása az előbbivel egyező. Színe szürkés-barna. Kívül fényezett. Szája 14, feneke 6·5, magassága 5·5 cm.

3. Csésze (X. 24.). Az előbbi edénynél valamivel vastagabb falú, alul csonkakúpos, felül hengeresforma. Profilált feneke van. Égetése és iszapolása elég jó. Oldalán bütyök van, színe téglavörös. Szája 9·5, feneke 4·5, magassága 7·5 cm.

4. Tál (X. 23.). Alig észrevehető feneke van, amelyen a homorodás, töredékessége ellenére is megállapítható. Alsórése enyhén ívelt. Középső része ívesen kiugrik. Befelé ívelő, síma nyakához a kissé kihajló száj, átmenet nélkül csatlakozik. A száját párhuzamos vonalak díszítik. A nyak

tövétől az öblösödésen keresztül háromszöges bemélyedésekből formált kétsoros díszítés indul. Ez a díszítés másfél cm-es közökkel megszakad. A fent elhelyezkedő két sorhoz mindegyik végén két-két lefelémenő sor illeszkedik, mely az alaknak megfelelően alig észrevehetően fut össze, de nem megy a fenékig. Az öblösödésen bütyökszerű fül helyezkedik el, amely a rendesen álló fülek mintájára van átfúrva. Színe szürkés-fekete s kívül-belül finom iszapréteggel bevont. Szája 20·5, feneke 8, magassága 7·5 cm.

5. Oltárka (X. 8.). Töredékesen került elő. Eredetileg négy lábon állott s azoknak megfelelően négy nyúlvány volt rajta, amely a felsején levő aránylag kis bemélyedést határolta. Oldala V alakú, mélyített vonalakkal van díszítve.

Az itt ismertetett edények kisebbmértűek, de az edénytöredékek túlnyomó része nagyobb méretű, vastagfalú edényekből való. Sajnos egyetlen egyet sem sikerült annyira összeilleszteni, hogy abból teljes formára következtethetnénk.

Valamennyinek anyaga törekkkel kevert agyag. Égetésük olyan, mint az e vidéken otthonos neolithikus telepek hasonló keramikus anyagáé. A tűz melegével érintkező, 2—3 mm vastag külső- és belsőfelületek teljesen vörösre égtek ki, de ezen belül barna, vagy fekete színt mutatnak a törésfelületek.

A töredékek közül különösen figyelmet érdemelnek azok a vörösre festett tömör talpak (X. 20., 21.), amelyeknek karcsú, meglehetősen ívelt formája, sok rokonságot mutat a tordosi, csókai és vincai telep talpaival.

Igen sok edény fül- és szájrész került elő, ezek azonban semmiben sem különböznek a tiszai-kultúra I. periódusát képviselő telepek hasonló keramikus anyagától.

Megvannak az osztásnélküli, hosszúkásan elnyúló formájú bütyökfülek¹ és azok, amelyek belesímulnak az edény oldalába s a felső részükön homorú bemélyedés van.² Van néhány egyosztású fül is,³ de több osztásút egyet sem találtunk.

A perem alatt elhelyezett, bütyök átfúrásából származó fület kettőt találtunk, az egyik biztosan, a másik valószínűen horizontális helyzetű. Kerültek elő kimondottan szalagfülek. A töredékekből ítélve valamennyi függőleges helyzetű lehetett. Egy részük közvetlenül a perem alól indult ki, áthidalva a nyakat és az edény szélesedő részével összekötő karcsú tagot. Egy szalagfül az erősen hasasodó edénytöredék váll részén van.⁴

Az előkerült példányok tanúsága szerint, a peremdíszítés ugyanolyan, mint a tiszai I. kultúra többi telepein talált anyagon. Leggyakoribb a hegyes eszközzel benyomott tagolás, amely a kőkénydombi telep perem-

¹ Dolgozatok. 1930. VIII. tábla 4. kép.

² U. o. VIII. tábla 7. kép.

³ U. o. IX. tábla 11. kép.

⁴ U. o. 1932. XXXVIII. tábla 4. kép, de keskenyebb.

díszítéseihez hasonló.⁵ Előfordul a perem alatt alig 1 cm-re húzódó ujjbenyomás is. A perem felső szegélyétől ferdén lefelé haladó, fa-, vagy csontpálcikával készült, 2—3 cm hosszú vonalozás is megvan.

Egyetlen edénytöredéken kívül, valamennyi kétséget kizáróan beleilleszkedik a tiszai-kultúra I. periódusában meglévő formák közé. Épen ezért figyelmet érdemel, hogy a kisméretű, finomabb anyagú töredékek egy jelentékeny részének díszítő elemein nem ezt a kulturát jellemző, ismert mintákból, hanem a csak másodrendű szerepet játszó és ritkábban előforduló, két párhuzamos vonal közé helyezett szaggatott vonalakból, tűzdelt pontsorokból álló díszítés az uralkodó. (X. 2., 3., 4., 5., 7., 9.)

A finomabb kivitelű edények, másik részén olyan díszítésekkel találkozunk, amelyeknek az előbb említettekhez semmi közük nincs. Ennél a csoportnál a peremrész csak egy esetben van díszítve (X. 14.). Itt tűzdelt pontsor fut körbe az edény száján. Jellemző ugyanezen az edénytöredéken, a nyak alatti rész díszítése, amely pontozott és síma felületekből összeállított sakktábla mintát mutat. A függőlegesen elhelyezett, bütyök-átfúrásból származó fül is figyelemreméltó (X. 13., 14., 23.).

Másik töredéken (X. 12.) ugyancsak a nyak alatt, két párhuzamos pontsor fut körül. Az alsóból, a csúcsával lefelé álló pontsorról határolt, háromszög indul ki. Néha csupán a fenék felé lefutó, két párhuzamos pontsor díszíti a töredéket (X. 11.). A lefutó pontsorokat néha vésett vonalak választják el egymástól (X. 18.). Van olyan darabunk is, amelyen a párhuzamos pontsor nem fut egészen körbe, hanem a fülnél derékszögben megtörik és a fenék felé tart (X. 13.).

Két talptöredéken (X. 20., 21.) s több kisebb (a X. 10. edénytípushoz tartozó) edénytöredéken észrevehető a festés nyoma. Ezekben a darabokon látszik, hogy a festés az égetés után történt. A vörös festék ujjal is ledörzsölhető.

Három agyagorsó töredéket is találtunk. Az egyik, két, alapjával egymásra illesztett, lapos csonkakúp; a másik kettő 7—9 cm átmérőjű pogácsaalak. Se festve, se másképp díszítve nincsenek.

Az előkerült kőeszközök töredékes példányok. Egyetlen ép darab egy 4 cm hosszú, 1,5 cm széles kaptafa-formájú balta. Egy valamivel nagyobb trapézformájú baltának a fele van meg. Van két nyéllyukas darab is, foka azonban mindkettőnek hiányzik.

Valamennyi gödörből kerültek elő határozottan bronzkori cserepek, de a töredékekből az edényformára következtetni nem lehet.

A harmadik gödörből, szürkeszínű, nagyon jól iszapolt és égetett korsó-nyak került elő. Formája, színe, égetése és anyaga határozottan a római provinciális kerámia körébe utalják.

Az elmondottakból megállapítható, hogy a területen valószínűleg öt korszakban történt település. A legfiatalabb a középkori, amelynek két-

⁵ U. o. 1930. XXI. tábla 10., 11., 12., 14. és XXII. tábla 1. kép.

ségtelen bizonyítéka az itt és a környéken is mindenütt előforduló keramikai anyag.

Utána következik a szarmata-jazig időt jelentő szürke, jól égetett és iszapolt edény-nyak s talán az ismertetett edénymellékletes sír, ámbár ez épen az edény miatt kerülhetne a népvándorlás korának későbbi periódusába is.

A harmadik települési szintet az előkerült bronzkori edénytöredékek jelzik.

Nem kérdéses a két utolsó település kora sem: mind a kettő neolitikus. Előfordulási körülményeik nem árulják el a kronológiai egymásutánt, azonban maga az anyag ad erre nézve felvilágosítást.

A kerámia két határozottan elkülönülő csoportra osztható. A nagyméretű edények töredékeinek díszítése, a fülképzés módja, amint azt a részletes ismertetésnél is kiemeltük, a tiszai-kultúra I. periódusa körében otthonos, a finomabb művi anyag díszítési motívuma pedig, a tordosi telep anyagára jellemző ugyan, de vidékünkön, a tiszai I. kultúra anyagával együtt is, ismételtelen megjelenik.

A töredékes talpakhhoz hasonló példányok a csókai telepen, de Tordoson és Vinčán is előfordulnak.

A másik neolitikus kultúra a badeni kulturára utal. A szegedi múzeum 1930-ban Deszken ásatott s innen is kerültek elő hasonló cserepek.

Nagyon sok egyező vonást árul el telepünk badeni anyaga a bogojevai őstelep anyagával is.⁶

Sajnos az itt közölt időrendi megállapítás csak tipológiai alapon nyugszik, mert az anyagot — minthogy keverten fordult elő — stratigráfiai elkülöníteni nem lehetett. Az nem kétséges, hogy legfiatalabb anyagunk a badeni kulturából származik. Ennek helyzete a tiszai-kultúra I. periódusához tisztázva van.⁷

Hogy azonban ez a kultúra milyen viszonyban van a község területén, e teleptől alig félkilométerre levő bronzkori településsel megzavart tiszai III. teleppel, azt eldönteni nem tudjuk.⁸ Azon a telepen nyoma sincs a badeni kulturának, emezen viszont, amannak jellegzetes anyaga nem fordul elő. Ez teljesen kizárja az egyidejűséget.

Van azonban egy újabb figyelemreméltó körülmény. A hódmezővásárhelyi Kotacparton, az 1933. nyarán folytatott ásatás⁹ alkalmával, a tiszai III. jellegzetes körömdíszítései olyan motívumokat szolgáltatottak, amelyek az itt ismertetett badeni motívumokkal rokonságban állóknak látszanak (X. 15., 16., 19.).

⁶ Cziráky Gyula, A bogojevai őstelepről. Arch. Ért. 1898. 19—24., 256—57., 1899. 62—66. és 1900. 257—60. l.

⁷ Tompa Ferenc, Die Bandkeramik in Ungarn. 64. l.

⁸ Dolgozatok 1928. 148—243. és 1929. 52—81. l.

⁹ Az erről szóló beszámoló e folyóirat X. kötetében fog megjelenni.

Úgy látszik tehát, hogy a két kulturának volt egymásra hatása. Előttünk nem kétséges, hogy a tiszai III. volt az adó, ami a szerbkeresztúri utólagosan valószínűsített stratigráfiából is megállapítható.¹⁰ Ott inkább az látszik, hogy a badeni kultura Tiszapolgárral megy együtt s így valóban fiatalabb a tiszai III.-nál.

Dr. Bálint Alajos és Dr. Párducz Mihály.

¹⁰ Dolgozatok. VIII. 17—18. II